

РОЗДІЛ III. ЮРИДИЧНА ПСИХОЛОГІЯ

УДК 159.9

DOI <https://doi.org/10.26661/2310-4368/2020-3-9>

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКІВ ОСОБИСТІСНОЇ ЗРІЛОСТІ ІЗ БРЕХЛИВІСТЮ В ЗАСУДЖЕНИХ-ШАХРАЇВ

Дроздова Л. В.

аспірант

Харківський національний університет внутрішніх справ

пр. Льва Ландау, 27, Харків, Україна

orcid.org/0000-0002-7385-5291

politest20100@gmail.com

Ключові слова: засуджені, корисливі злочинці, особистісна зрілість, структурно-функціональні складові частини брехливості, рецидивісти, шахрайство.

У статті представлені результати емпіричного дослідження взаємозв'язку структурно-функціональних складових частин брехливості з особистісною зрілістю в корисливих злочинців-рецидивістів. На ґрунті результатів теоретичного аналізу зазначено, що досить часто вивчення феномену брехливості здійснюється в контексті досліджень злочинної поведінки, зокрема наголошується значущість дослідження конструкту брехливості в аналізі особистості шахраїв. Підкреслюється, що рецидив злочину та успішність ресоціалізації засуджених науковці та фахівці прикладного профілю пов'язують, серед іншого, з рівнем їхньої психологічної зрілості. Методи. У дослідженні було використано «Структурно-функціональний опитувальник брехливості» І. Церковної та опитувальник особистісної зрілості за авторством О. Штепи. Математико-статистичний аналіз отриманих результатів базувався на двох критеріях: t-критерій Стьюдента для незалежних груп та коефіцієнт рангової кореляції Спірмена. До вибірки увійшли 53 засуджених, які відбували покарання за злочини, пов'язані з шахрайством. За допомогою процедури кластерного аналізу за принципом «ближніх сусідів» на ґрунті даних, отриманих за методикою І. Церковної, було виділено дві групи досліджуваних. Першу групу склали 22 особи, до другої групи увійшов 31 досліджуваний.

Результати. Отримані результати свідчать про деструктивний внесок брехливості у функціонування особистісної зрілості, на що вказують значущі взаємозв'язки лише від'ємного характеру, встановлені між досліджуваними феноменами як у першій, так і у другій групі корисливих злочинців – рецидивістів. У першій групі найбільш задіяними у взаємозв'язках із брехливістю виявилися такі компоненти особистісної зрілості, як контактність (4 кореляції з 8) та відповідальність (3 кореляції з 8). У другій групі найбільш активно з брехливістю взаємодіє такий компонент особистісної зрілості, як толерантність (4 кореляції з 6), удвічі менша кількість взаємозв'язків встановлена між брехливістю та децентрацією.

EMPIRICAL STUDY OF THE RELATIONSHIP BETWEEN PERSONAL MATURITY AND LYING IN CONVICTED PERSONS-FRAUDSTERS

Drozdova L. V.

Postgraduate Student

Kharkiv National University of Internal Affairs

Lva Landau ave., 27, Kharkiv, Ukraine

orcid.org/0000-0002-7385-5291

politest20100@gmail.com

Key words: *convicts, mercenary criminals, personal maturity, structural and functional components of lying, recidivists, fraud.*

The article presents the results of an empirical study of the relationship between the structural and functional components of lying with personal maturity in acquisitive recidivists. Based on the results of theoretical analysis, it is noted that quite often the study of the phenomenon of lying is carried out in the context of research on criminal behavior, in particular, emphasizes the importance of studying the construct of lying in the analysis of fraudsters. It is emphasized that the recurrence of the crime and the success of the re-socialization of convicts scientists and practitioners associate, among other things, with the level of their psychological maturity.

Methods. The study used the “Structural and functional questionnaire of lies” by I. Tserkovna and the questionnaire of personal maturity by O. Shtepa. Mathematical and statistical analysis of the obtained results was based on two criteria: Student’s t-test for independent groups and Spearman’s rank correlation coefficient. The sample included 53 convicts serving sentences for fraud. The sample included 53 convicts who were serving sentences for crimes related to fraud. Using the procedure of cluster analysis according to the principle of “nearest neighbors” on the basis of the data obtained from the questionnaire of I. Tserkovna, two groups of subjects were identified. The first group consisted of 22 subjects, the second group included 31 subjects.

Results. The obtained results testify to the destructive contribution of lying to the functioning of personal maturity, as indicated by the significant relationships of only a negative nature, established between the studied phenomena in both the first and second group of acquisitive criminals – recidivists. In the first group, the components of personal maturity such as contact (4 correlations out of 8) and responsibility (3 correlations out of 8) were the most involved in the relationship with lying. In the second group, such a component of personal maturity as tolerance interacts most actively with lying (4 correlations out of 6), twice as many relationships are established between lying and decentration.

Постановка проблеми. У наукових здобутках психології є доволі велика кількість наукових робіт, присвячена вивченню та діагностиці особистісної зрілості. Літературні джерела містять досить різноманітне трактування даного поняття, наділяючи зрілу особистість певними критеріями та характеристиками.

Однак ще недостатньо вивченим є питання особистісної зрілості у осіб, які неодноразово були засуджені за злочини, пов’язані з шахрайством. На сьогодні в сучасній психологічній науці, як вітчизняній, так і зарубіжній, поки ще відсутня остаточно теорія, яка б чітко описувала та аналізувала особистість шахрая. Вивчен-

ням особистості злочинців корисливого типу, зокрема шахраїв, займалися Ю. Антонян, В. Кудрявцев, В. Емінов, О. Кравченко, О. Кудерміна, В. Кудряков, В. Голубев, Є. Стрижов, О. Цільмак тощо. Науковці зазначають, що сукупність психологічних чинників, що зумовлюють суб’єктивні причини вибору особистістю саме корисливих злочинів як засобу вирішення складних життєвих ситуацій, потребує більш детального вивчення. Вчені вважають, що не кожна людина, яка не байдужа до матеріальних цінностей, схильна скоїти злочин і тому обирає інші шляхи для задоволення власних фінансових потреб, що може свідчити про достатній рівень її особистіс-

ної зрілості, сформовану та зрілу особистість. Дослідники та фахівці прикладного профілю відзначають, що дефіцит особистісної зрілості виступає фактором ризику рецидиву злочину [10], а впровадження у пенітенціарних закладах спеціальних програм, спрямованих на розвиток зрілості особистості, підвищує ефективність системи заходів з ресоціалізації та реадаптації засуджених [9; 11].

Мета статті – дослідити взаємозв'язки брехливості з особистісною зрілістю в корисливих злочинців-рецидивістів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Брехливість суперечить загальнолюдським вимогам, що впливають із потреби людей мати правильне уявлення про суспільство, в якому вони живуть, про вчинки оточуючих, які вони повинні оцінювати, про життєві обставини, в які вони потрапляють [1, с. 66].

Кількість досліджень, присвячених даній проблемі, та висока затребуваність знань свідчать про необхідність більш глибокого і системного вивчення брехливості. Схожої думки дотримується І. Топоркова, яка вважає, що вивчення ставлення особистості до брехні надасть нам можливість краще зрозуміти індивідуальні відмінності людини та встановити основні детермінанти її поведінки [2, с. 21].

Так, О. Шатілов на підставі проведеного ним дослідження морально-психологічних характеристик шахрая зробив висновок, що для шахрая притаманні такі властивості, як: схильність до брехні, артистизм в поведінці, комунікабельність, вміння працювати в групі, врахування інтересів інших учасників злочинної організації. Стосовно лідерів даних груп, то автор характеризує їх так: активна життєва позиція, самовпевненість, підприємливість, прагнення до домінування, послідовність дій. На думку вченого, рядовому виконавцю злочинів властива пасивність життєвої позиції, значимість думки більш активних членів групи, відданість лідеру, покладання відповідальності на особу, що займає більш високе положення у злочинній ієрархії [3, с. 199].

Аналіз психологічної літератури показав, що є певні прогалини в дослідженні злочинців-рецидивістів корисливого типу. Для того, щоб краще розуміти специфіку даної вибірки, пропонуємо визначення особи рецидивіста, запропоноване В. Філоненком. «Рецидивіст – це упорний багаторазовий порушник правопорядку, який не вміє і не прагне до законослухняної поведінки, тим самим шкодить не тільки собі, а і суспільству, втягуючи в злочинну діяльність інших осіб». Вивчення особових справ дозволило В. Філоненку надати певну характеристику даній групі злочинців, а саме: «Це особа віком від 20 до 40 років, схильна до

скоєння корисливих та корисливо-насильницьких злочинів, яка вже була засуджена три або чотири рази, з повною або неповною середньою освітою, володіє професією чи спеціальністю, але до засудження не працювала, або мала нестабільну трудову зайнятість» [4, с. 245].

Апріорі передбачається, що низька особистісна зрілість та брехливість притаманні особистості злочинця-рецидивіста, зокрема корисливого типу, але вивчення психологічної літератури з окресленої проблематики показує, що взаємодія між цими феноменами в контексті кримінальної поведінки залишається недостатньо висвітленою в емпіричних дослідженнях.

О. Тетеухіна та В. Поздняков провели аналіз наукових публікацій з окресленої проблематики, вони спиралися на дослідження, які розкривали соціально-психологічну зрілість засудженої молоді. «Аналіз зарубіжних публікацій, – на думку О. Тетеухіної та В. Позднякова, – свідчить, що процес розвитку зрілості вченими трактується через перехід людини до дорослого стану буття (на основі усвідомленого і добровільного проходження соціальним нормам, в тому числі в результаті формування групової та інших видів ідентичності)» [6, с. 6]. Дослідники пишуть, що на пост-радянському просторі «найбільш обговорювані вченими питання стосуються змісту, структури і критеріїв просоціальної зрілості різних категорій суб'єктів» [6, с. 7].

Як стверджують І. Дерманова та В. Манукян, різні аспекти особистісної зрілості тісно взаємопов'язані, і зібрані всі разом вони вказують на існування її як окремої психологічної сутності» [7, с. 73].

Відповідно до мети нами було проведено емпіричне дослідження взаємозв'язків брехливості з особистісною зрілістю у корисливих злочинців-рецидивістів. До вибірки увійшли 53 засуджених, які відбували покарання за злочини, пов'язані з шахрайством. За допомогою процедури кластерного аналізу за принципом «ближніх сусідів» на ґрунті даних, отриманих за методикою І. Церковної, було виділено дві групи досліджуваних. Першу групу, центральною характеристикою якої виступає брехливість, спрямована на приховування власної нещирості, склали 22 особи, до другої групи, для якої брехливість є засобом демонстрації декларованої незалежності, увійшов 31 досліджуваний.

У дослідженні був використаний опитувальник І. Церковної «Структурно-функціональний опитувальник брехливості». Авторка визначає брехливість як індивідуально-психологічну особливість особистості, котра полягає у спотворенні інформації, виявляє себе в операціональній та змістовній сферах й характеризується широким діапазо-

ном варіативності [8, с. 47]. Дослідниця вважає, що багатомірний-функціональний аналіз, спрямований на вивчення компонентів брехливості в операціональній і змістовній сферах з полярним розглядом параметрів, що їх характеризують є найбільш продуктивним шляхом дослідження брехливості як індивідуально-психологічної особливості особистості [8, с. 153].

Також було застосовано «Опитувальник особистісної зрілості», створений О. Штепою, котра вказує, що, поділяючи смислове поле з соціальною зрілістю, особистісна зрілість за своїм змістом передбачає відповідальну побудову власних життєвих принципів згідно із загальними моральними нормами, значно ширшими за соціально-культурні [5, с. 81].

Для статистичної обробки даних було використано t – критерій Стюдента для незалежних вибірок та коефіцієнт рангової кореляції Спірмена.

Результати вивчення особистісної зрілості у корисливих злочинців-рецидивістів надано у таблиці 1.

Отже, в дослідженні складових особистісної зрілості між двома групами корисливих злочинців-рецидивістів не було встановлено вірогідних відмінностей за наступними шкалами, де показники відповідно склали: «Відповідальність» ($6,2 \pm 0,68$ та $5,57 \pm 0,54$); «Децентрація» ($5,9 \pm 0,66$ та $6,29 \pm 0,49$); «Глибинність переживань» ($6,5 \pm 0,48$ та $6,79 \pm 0,29$); «Толерантність» ($5,3 \pm 0,61$ та $4,14 \pm 0,53$); «Автономність» ($4,9 \pm 0,48$ та $5,5 \pm 0,39$); «Контактність» ($5,6 \pm 0,28$ та $4,93 \pm 0,53$); «Самоприйняття» ($4,1 \pm 0,48$ та $5,0 \pm 0,45$); «Креативність» ($4,2 \pm 0,41$ та $3,86 \pm 0,32$); «Синергічність» ($3,8 \pm 0,6$ та $4,07 \pm 0,47$).

Відсутність вірогідних відмінностей свідчить про те, що як злочинцям-рецидивістам першої групи, так і представникам другої групи рецидивістів корисливого типу, певною мірою є притаманними такі якості, як: авторитетність, самостійність у прийнятті рішень, ризикованість, самоаналіз, цікавість до навколишнього світу, духовність,

самовдосконалення, усвідомленість, толерантність, довірливість, щирість, самоприйняття, цілеспрямованість.

Лише за шкалою «Життєва філософія» показник у першій групі злочинців-рецидивістів склав ($8,5 \pm 0,36$), у другій групі показник за цією шкалою дорівнював ($9,71 \pm 0,47$). Математико-статистичний аналіз дозволив встановити, що представники другої групи корисливих злочинців-рецидивістів характеризуються вірогідно більшим показником за шкалою «Життєва філософія» при $t = 2,04$, $p \leq 0,05$. Це свідчить про те, що для них більш вираженими є усвідомлення власної реальності у контексті навколишнього світу, в пошуку сенсу життя; чіткість сформульованих власних життєвих принципів, життєвої позиції та життєвого кредо; прагнення досягнути сенс життя, наявність усвідомленої концепції життя і людської природи.

Нами було проведено емпіричне дослідження взаємозв'язків особистісної зрілості та структурно-функціональних складових брехливості у корисливих злочинців-рецидивістів. Результати встановлених взаємозв'язків у першій групі корисливих злочинців-рецидивістів відображені у таблиці 2.

Із таблиці 2 видно, що у першій групі встановлені значущі від'ємні взаємозв'язки між компонентом особистісної зрілості «Толерантність» та складовою брехливості «Динамічна ергічність» ($r = -0,538$, $p \leq 0,01$). Отже, зміст виявлених взаємозв'язків свідчить про те, що в першій групі готовність неупереджено та ціннісно сприймати оточуючих та життєві події й розуміти гармонійність світу зменшується зі зростанням схильності до брехливості, яка демонструється в активності, оперативності, самостійності, прагненні бути краще за інших.

Між компонентом особистісної зрілості «Контактність» виявлені значущі від'ємні взаємозв'язки зі складовими частинами брехливості «Емоційна стеничність» ($r = -0,567$, $p \leq 0,01$),

Таблиця 1

Показники особистісної зрілості у корисливих злочинців-рецидивістів ($M \pm m$)

Шкали	Група 1	Група 2	t	p
Відповідальність	$6,2 \pm 0,68$	$5,57 \pm 0,54$	0,73	-
Децентрація	$5,9 \pm 0,66$	$6,29 \pm 0,49$	0,47	-
Глибинність переживань	$6,5 \pm 0,48$	$6,79 \pm 0,29$	0,52	-
Життєва філософія	$8,5 \pm 0,36$	$9,71 \pm 0,47$	2,04	0,05
Толерантність	$5,3 \pm 0,61$	$4,14 \pm 0,53$	1,44	-
Автономність	$4,9 \pm 0,48$	$5,5 \pm 0,39$	0,97	-
Контактність	$5,6 \pm 0,28$	$4,93 \pm 0,53$	1,12	-
Самоприйняття	$4,1 \pm 0,48$	$5,0 \pm 0,45$	1,37	-
Креативність	$4,2 \pm 0,41$	$3,86 \pm 0,32$	0,65	-
Синергічність	$3,8 \pm 0,6$	$4,07 \pm 0,47$	0,35	-

Таблиця 2

Взаємозв'язки структурно-функціональних складових частин брехливості та особистісної зрілості в першій групі корисливих злочинців-рецидивістів (r)

Шкали	Відповідальність	Децентрація	Глибинність переживань	Життєва філософія	Толерантність	Автономність	Контактність	Самоприйняття	Креативність	Синергічність
ДЕ	-0,094	0,252	0,018	0,070	-0,538*	0,336	0,064	-0,091	-0,012	0,255
ДАЕ	-0,555*	0,085	-0,094	0,061	0,091	0,188	0,145	0,155	-0,312	0,339
ЕС	0,282	0,036	0,164	-0,003	-0,136	0,021	-0,567*	0,024	0,073	0,167
ЕАС	0,061	0,070	-0,188	-0,109	0,158	0,279	--0,541*	0,142	-0,324	0,018
РІ	-0,830**	0,212	-0,252	0,164	0,003	0,079	0,176	0,094	-0,276	0,030
РЕ	0,133	0,079	0,042	-0,136	0,115	-0,206	-0,376	0,136	-0,167	-0,197
МС	-0,068	0,315	-0,136	0,042	-0,027	0,221	-0,782**	0,021	0,224	0,287
МЕ	-0,173	0,227	-0,336	0,003	-0,288	-0,021	-0,654**	0,242	0,200	-0,145
КО	-0,679**	0,142	-0,206	0,148	-0,097	0,321	-0,018	0,012	0,279	0,058
КОУС	0,242	0,233	0,303	0,158	-0,188	-0,094	-0,348	0,039	0,067	0,182
РП	0,033	-0,124	0,139	0,106	0,076	0,167	0,191	0,085	0,267	0,297
РС	0,370	0,049	-0,039	0,061	-0,082	0,315	-0,285	0,036	0,094	0,139

Примітка: 1) ДЕ – динамічна ергічність; ДАЕ – динамічна аергічність; ЕС – емоційна стеничність; ЕАС – емоційна астенічність; РІ – регуляторна інтернальність; РЕ – регуляторна екстернальність; МС – мотиваційна соціоцентричність; МЕ – мотиваційна егоцентричність; КО – когнітивна осмисленість; КОУС – когнітивна усвідомленість; РП – результативна предметність; РС – результативність суб'єктна. 2) * – рівень значущості $p \leq 0,01$; ** – рівень значущості $p \leq 0,001$

«Емоційна астенічність» ($r = -0,541, p \leq 0,01$), «Мотиваційна соціоцентричність» ($r = -0,782, p \leq 0,001$) та «Мотиваційна егоцентричність» ($r = -0,654, p \leq 0,001$). Це свідчить, що здатність налагоджувати міжособистісні стосунки, готовність до саморозкриття та щирість у спілкуванні у цій групі втрачають вираженість разом із посиленням схильності до брехливості, котра демонструється як у перебільшеному прояві позитивних емоцій, так і у запереченні негативних емоцій; як при підкресленні власної значущості в рішенні групових проблем і конфліктах, так і при запереченні власної незначущості, залежності від зовнішніх обставин.

У першій групі визначені значущі від'ємні взаємозв'язки між компонентом особистісної зрілості «Відповідальність» та складовими брехливості «Динамічна аергічність» ($r = -0,555, p \leq 0,01$), «Регуляторна інтернальність» ($r = -0,830, p \leq 0,001$), «Когнітивна осмисленість» ($r = -0,679, p \leq 0,001$). Отримані дані нам демонструють, що в першій групі деструкція відповідальності за власне життя, вчинки, завершення розпочатих справ, супроводжується актуалізацією схильності до брехливості, що виявляє себе як у запереченні самостійності й активності, так і в самокритиці, підкресленні серйозності власних рішень, у брехливій демонстрації незалежності від інших, власної значущості;

під час демонстрації самостійності прийняття рішень, висловлюванні власної думки.

Результати вивчення взаємозв'язків структурно-функціональних складових брехливості та особистісної зрілості у другій групі корисливих злочинців-рецидивістів надано в таблиці 3.

Аналіз таблиці 3 показав, що у другій групі корисливих злочинців-рецидивістів встановлені значущі від'ємні взаємозв'язки між компонентом особистісної зрілості «Толерантність» та складовими частинами брехливості «Емоційна стеничність» ($r = -0,579, p \leq 0,001$), «Емоційна астенічність» ($r = -0,459, p \leq 0,01$), «Мотиваційна соціоцентричність» ($r = -0,855, p \leq 0,001$), «Когнітивна осмисленість» ($r = -0,664, p \leq 0,001$). Отже, можемо сказати, що у другій групі зниження готовності до неупередженого та безоцінкового, сприйняття людей і життєвих подій відбувається разом із загостренням низки складових брехливості, а саме: брехливості, виявом якої стає гіпертрофований вияв радості й задоволення; брехливості, що передбачає заперечення гніву, злоби, грубості; брехливості, котра полягає у підкресленні власної значущості у функціонуванні групи; брехливості, яка проявляється у презентації себе як суб'єкта, здатного самостійно приймати рішення відповідно до власного погляду на ситуацію.

Взаємозв'язки структурно-функціональних складових брехливості та особистісної зрілості у другій групі корисливих злочинців-рецидивістів (r)

Шкали	Відповідальність	Децентрація	Глибинність переживань	Життєва філософія	Толерантність	Автономність	Контактність	Самоприйняття	Креативність	Синергічність
ДЕ	0,185	0,197	-0,046	0,277	0,016	0,135	-0,182	0,348	0,353	0,144
ДАЕ	0,348	0,077	-0,080	0,209	-0,187	0,152	-0,218	-0,364	0,282	0,035
ЕС	-0,131	0,002	-0,188	-0,013	-0,579*	0,393	-0,197	0,190	0,246	-0,135
ЕАС	0,155	-0,290	-0,140	-0,319	-0,459*	0,021	-0,182	-0,036	0,229	0,036
РІ	0,244	0,023	-0,151	0,125	0,008	0,208	-0,027	0,300	0,280	0,176
РЕ	0,279	0,198	0,065	-0,184	-0,192	0,366	-0,208	-0,329	0,008	0,158
МС	0,116	-0,540*	-0,111	-0,037	-0,855**	0,032	-0,108	0,336	-0,004	0,129
МЕ	-0,168	0,231	0,107	-0,008	-0,035	-0,341	-0,277	-0,125	-0,296	0,154
КО	0,291	-0,462*	-0,112	-0,035	-0,664**	0,149	-0,088	0,215	0,076	0,103
КОУС	0,164	-0,046	-0,325	-0,359	-0,312	0,089	-0,338	-0,212	0,121	0,157
РП	0,218	0,225	-0,179	0,084	0,255	0,030	-0,237	0,015	0,067	0,310
РС	0,030	0,300	-0,300	0,154	-0,253	-0,213	-0,364	-0,138	0,135	0,356

Примітка: 1) ДЕ – динамічна ергічність; ДАЕ – динамічна аергічність; ЕС – емоційна стеничність; ЕАС – емоційна астенічність; РІ – регуляторна інтернальність; РЕ – регуляторна екстернальність; МС – мотиваційна соціоцентричність; МЕ – мотиваційна егоцентричність; КО – когнітивна осмисленість; КОУС – когнітивна усвідомленість; РП – результативна предметність; РС – результативність суб'єктна. 2) * – рівень значущості $p \leq 0,01$; ** – рівень значущості $p \leq 0,001$

Водночас складові частини брехливості «Мотиваційна соціоцентричність» та «Когнітивна осмисленість» від'ємно корелюють на значущому рівні з компонентом особистісної зрілості «Децентрація» (відповідно $r = -0,540$, $p \leq 0,01$ та $r = -0,462$, $p \leq 0,01$). Це свідчить, що з посиленням останніх двох складових частин брехливості (мотиваційної соціоцентричності та когнітивної осмисленості) менш вираженою стає спроможність розуміти інших та самого себе, зберігати індивідуальність та діяти у відповідності до умов ситуації.

Висновки. Отримані результати свідчать про деструктивний внесок брехливості у функціонування особистісної зрілості, на що вказують значущі взаємозв'язки лише від'ємного характеру, встановлені між досліджуваними феноменами як у першій, так і у другій групі корисливих злочинців – рецидивістів. У першій групі найбільш задіяними у взаємозв'язках із брехливістю виявилися такі компоненти особистісної зрілості, як контактність (4 кореляції з 8) та відповідальність (3 кореляції з 8). У цій групі посилення полярних складових частин емоційного та мотиваційного компонентів брехливості пов'язане з руйнацією щирості в міжособистісних стосунках, а брехливе заперечення самостійності та одночасне її під-

креслення, у поєднанні із нещирим акцентуванням власної значущості й незалежності, супроводжується деструкцією відповідальності.

У другій групі найбільш активно з брехливістю взаємодіє такий компонент особистісної зрілості, як толерантність (4 кореляції з 6), вдвічі менша кількість взаємозв'язків встановлена між брехливістю та децентрацією. Деформація безцінкового ставлення до людей та світу в цілому в означеній групі супроводжується зростанням вираженості полярних складових частин емоційного компоненту брехливості, а також посиленням схильності до нещирої демонстрації власної значущості, зацікавленості у вирішенні групових проблем, автономності у прийнятті рішень та незалежності у висловлюванні власної думки, що, у свою чергу, респондується в деструкції здатності до децентрації як засобу подолання егоцентризму суб'єкта на ґрунті сприйняття та розуміння точки зору іншої людини.

Проведене психологічне дослідження має пілотний характер і, безумовно, не є вичерпним у контексті заявленої проблеми, що вимагає подальших наукових розвідок в окресленому напрямі як із розширенням діапазону досліджуваних чинників брехливості, так і із залученням вибірки більшого обсягу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Коряжмина Н.С. Исследования проявления лживости как свойства личности. *Научные труды SWorld*. 2012. Т. 14, № 2. С. 66–67.
2. Топоркова І.В. Брехливість як психологічний феномен. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки»*. 2018. № 2, Т. 1. С. 181–186.
3. Шатилов А.В. Нравственно-психологические характеристики личности мошенника – участника организованной преступной группы. *Вестник СГЮА*. 2018. № 6(125). С. 192–200.
4. Філоненко В.М. Соціально-психологічні особливості злочинців-рецидивістів. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія: Психологія*. 2012. № 1032, Вип. 50. С. 243–245.
5. Штепа О.С. Особистісна зрілість: Модель. Опитувальник. Тренінг: монографія. Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. 210 с.
6. Тетеухина О.В., Поздняков В.М. Теоретико-методологические ориентиры изучения социально-психологической зрелости осужденных молодежного возраста мужского пола, отбывающих наказание в исправительных колониях. *Психопедагогика в правоохранительных органах*. 2017. № 1(68). С. 5–10.
7. Дерманова І.Б., Манукян В.Р. Личностная зрелость: к определению психологического содержания. *Вестник Санкт-Петербургского университета. Социология*. 2010. № 4. С. 68–73.
8. Церковная И.А. Многомернофункциональное исследование лживости как индивидуально-психологической особенности личности : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01. Екатеринбург, 2006. 186 с.
9. Mathys C. Effective components of interventions in juvenile justice facilities: How to take care of delinquent youths? *Children and Youth Services Review*. 2017. Vol. 73. P. 319–327. URL : <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2017.01.007>
10. Morizot J., Kazemian L. Introduction: Understanding Criminal and Antisocial Behavior Within a Developmental and Multidisciplinary Perspective. *The Development of Criminal and Antisocial Behavior* / Eds. J. Morizot, L. Kazemian. Springer, Cham, 2015. P. 1–6. URL : https://doi.org/10.1007/978-3-319-08720-7_1.
11. Schaefer S., Erickson G. Context matters: juvenile correctional confinement and psychosocial development. *Journal of Criminal Psychology*. 2019. Vol. 9, № 1. P. 44–59. URL : <https://doi.org/10.1108/JCP-09-2018-0041>.

REFERENCES

1. Koryazhmina, N.S. (2012). Issledovaniya proyavleniya lzhivosti kak svoystva lichnosti [Research on the manifestation of deceit as a personality trait]. *Nauchnyye trudy SWorld*, 14 (2), 66-67.
2. Toporkova, I.V. (2018). Brekhlyvist yak psykhologichnyi fenomen [Lying as a psychological phenomenon]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriiia «Psykhologichni nauky»*, 1(2), 181-186.
3. Shatilov, A.V. (2018). Nravstvenno-psihologicheskie harakteristiki lichnosti moshennika – uchastnika organizovannoy prestupnoy gruppyi [Moral and psychological characteristics of the personality of a fraudster – a member of an organized criminal group]. *Vestnik SGYuA*, 6 (125), 192-200.
4. Filonenko, V.M. (2012). Sotsialno-psykhologichni osoblyvosti zlochyntsyv-retsdyvistiv [Socio-psychological features of recidivist criminals]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Seriiia: Psykholohiia*, 1032 (50), 243-245.
5. Shtepa, O.S. (2008). Osobystisna zrilist: Model. Opytuvalnyk. Treninh [Personal maturity: Model. Questionnaire. Training]. Monohrafiia. Lviv: Vydavnychiy tsentr LNU imeni Ivana Franka.
6. Teteuhina, O.V., & Pozdnyakov, V.M. (2017). Teoretiko-metodologicheskie orientiryi izucheniya sotsialno-psyhologicheskoy zrelosti osuzhdennyih molodezhnogo vozrasta muzhskogo pola, otbyivayuschih nakazanie v ispravitelnyih koloniyah [Theoretical and methodological guidelines for the study of the socio-psychological maturity of young male convicts serving sentences in correctional colonies]. *Psihopedagogika v pravoohranitelnyih organah*, 1(68), 5-10.
7. Dermanova, I.B., & Manukyan, V.R. (2010). Lichnostnaya zrelost: k opredeleniyu psihologicheskogo sodержaniya [Personal maturity: towards the definition of psychological content.]. *Vestnik Sankt-Peterburgskogo universiteta. Sotsiologiya*, (4), 68-73.
8. Tserkovnaya, I.A. (2006). Mnogomernofunktsionalnoe issledovanie lzhivosti kak individualno-psyhologicheskoy osobennosti lichnosti [Multidimensional research of deceit as an individual psychological personality trait]: dis. ... kand. psihol. nauk: 19.00.01. Ekaterinburg.

9. Mathys, C. (2017). Effective components of interventions in juvenile justice facilities: How to take care of delinquent youths? *Children and Youth Services Review*, (73), 319–327. <https://doi.org/10.1016/j.chilyouth.2017.01.007>
10. Morizot, J. & Kazemian L. (2015). Introduction: Understanding Criminal and Antisocial Behavior Within a Developmental and Multidisciplinary Perspective. In: Morizot J., Kazemian L. (eds). *The Development of Criminal and Antisocial Behavior*. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-08720-7_1
11. Schaefer, S. & Erickson, G. (2019). Context matters: juvenile correctional confinement and psychosocial development. *Journal of Criminal Psychology*, 9 (1), 44-59. <https://doi.org/10.1108/JCP-09-2018-0041>